

UITGLIJDEN IN JE DENKEN: HET GEBEURT!

Als IB'er leun je tijdens je werk op twee belangrijke instrumenten: je bewuste denken en je intuïtie. Of het nu gaat om het adviseren van collega's of het uitvoeren van een diagnostisch rekenonderzoek bij een leerling; je denkt goed na over zaken en soms lijkt je onderbuikgevoel je beste raadgever. Maar kunnen we als IB'er die twee instrumenten altijd zomaar vertrouwen? Nou...

We overschatten ons denken

Om maar meteen met de deur in huis te vallen: vanuit de wetenschap is duidelijk geworden dat we soms denkfouten maken zonder het goed in de gaten te hebben. Vooral psycholoog Daniel Kahneman is bekend geworden met zijn onderzoeken naar hoe mensen inschattingen maken, oordelen en beslissingen nemen. Hij kreeg daar in 2002 de Nobelprijs voor Economie voor. Wat hij en andere onderzoekers naar besluitvorming hebben blootgelegd, is dat wij menen dat we accuraat denken, maar dat ons brein meer vooringenomen is dan we beseffen. Er is een flink aantal denkfouten bekend die ieder mens stelselmatig en onder bepaalde voorwaarden kan maken. Jawel: ook jij als IB'er.

Het IKEA-effect

Laten we een voorbeeld van zo'n intuïtieve vooringenomenheid (of 'bias') onder de loep nemen: het IKEA-effect. Wanneer we ergens veel tijd, moeite en energie in hebben gestoken, dan voegen we daar onbewust meer waarde aan toe. Soms ligt overwaardering op de loer. Deze bias is niet voor niets vernoemd naar IKEA. Hun filosofie luidt: 'What you make, you may become to love', en daar zit een kern van waarheid in. Een ander ziet alleen het eindproduct en hoeft jouw waardeoordeel niet te delen.

Voorbeeld:

Annette heeft als IB'er het voortouw genomen om het werken met de groepsplannen op haar school

radicaal te gaan veranderen. Het team ervaart de groepsplannen als een administratieve tijger en van weinig toegevoegde waarde voor hun dagelijks werk. Annette besluit een uitgebreide cursus te gaan volgen hoe ze de administratie zinvoller kan opzetten op school, bestudeert artikelen en werkt maanden aan een nieuwe opzet. Dan mag ze - met enige trots - het eindresultaat presenteren aan haar collega's op een teamvergadering. Vol enthousiasme steekt Annette van wal, maar al snel ziet ze aan de gezichten dat haar optimisme niet wordt gedeeld. "Dit is ook veel administratie!", zegt de een. "Hoe lang gaat het wel niet duren om alles om te bouwen?", vraagt een ander. Annette is verbaasd over de tegenwerpingen en voelt ook irritatie opkomen. Hoe kan het dat de collega's anders denken over de opzet dan zij?

Binnendoorweggetjes

Zijn het IKEA-effect en andere biases een gevolg van domheid, slordigheid of naïviteit? Zeer zeker niet en de beste professionals kunnen ze maken. Deze denkfouten zijn juist het gevolg van ons doorgaans zeer geraffineerde denken. Hoe kan dat? Het merendeel van de dag werkt je denken op de automatische piloot. Je typt razendsnel op de laptop, scant binnen een minuut een mailtje en herkent ogenblikkelijk de collega die binnenkomt. Door heel veel denkwerk op de automatische piloot uit te voeren, houd je voldoende energie over voor de moeilijkere denktaken op een dag. Je directeur komt binnen en vraagt je om mee te denken over een probleemsituatie. Er is een officiële klacht binnengekomen van ouders die de school verwijten dat hun dochter verkeerd is begeleid in haar gedrag. Je begint direct je geheugen aan te spreken: wat is er ook alweer gebeurd met dit meisje? Hoe zag de begeleiding eruit? Wat kan de school verkeerd hebben gedaan? Enzovoort. Dit nadenken kost flink wat mentale energie, en evolutionair gezien doet ons brein er alles aan om onnodig energieverlies te voorkomen. Het is een mooie samenwerking tussen het automatische denken en nadenken: alleen wanneer het écht nodig is, schakelen we over op het bewuste nadenken (Kahneman, 2011). Een van de manieren van ons brein om het energie-

Ga niet meteen mee in je eerste ingevingen, oordelen of beslissingen die 'goed voelen', maar controleer je denken op mogelijk uitglijden.

vetrende nadenken uit de weg te gaan, is het nemen van onbewuste mentale sluiptrouwen. In de wetenschap worden zij heuristieken of mentale vuistregels genoemd (Weusten, 2017). Het zijn eerste intuïtieve indrukken, oordelen of beslissingen die bij ons opkomen. Meestal kloppen ze en helpen ze ons in ons alledaagse leven. Soms echter gaan we té kort door de bocht en glijden we als het ware uit in ons denken.

Het beschikbaarheidseffect

Een tweede voorbeeld van een bekende bias is het beschikbaarheidseffect. Deze denkfout ontstaat wanneer ons denken onbewust gestuurd wordt door snel beschikbare herinneringen en voorbeelden uit ons geheugen. Hierdoor raakt ons denken ongemerkt gekleurd door het verleden. Zo stappen mensen nerveus het vliegtuig in, maar ontspannen in hun auto. De kans dat je omkomt bij een auto-ongeluk is echter vele malen groter dan bij een vliegcrash. Maar het zijn de vreselijke beelden van vliegcrashes in ons geheugen die ons denken en gedrag beïnvloeden.

Voorbeeld:

Stefan wordt als IB'er gevraagd om in de klas van Debbie te komen kijken. Zij heeft een leerling in de groep, waar ze niet goed raad mee weet. De jongen is erg op zichzelf en het is voor Debbie en klasgenootjes moeilijk om contact met hem te krijgen. Bovenal wil hij dat iedere dag hetzelfde verloopt en kan koppig reageren als situaties in zijn ogen anders gaan dan hij zou wensen. Soms loopt hij boos de klas uit en is hij niet voor rede vatbaar. Hoe moet Debbie hiermee

omgaan? Stefan gaat wat verstopt achter in de klas zitten en observeert het lesgeven van Debbie en het gedrag van de jongen. Terwijl hij zo aandachtig aan het kijken is, schiet hem ineens een andere leerling te binnen: Manu. Die jongen met autisme lijkt in zijn doen en laten sprekend op de jongen die nu voor hem zit. Door de link met Manu weet hij welke adviezen hij Debbie kan geven om met haar leerling om te gaan. Echter, er kunnen ook andere verklaringen mogelijk zijn voor het gedrag van de jongen. Voor je het weet, kleuren voorbeelden en herinneringen je denken als IB'er en ligt tunnelvisie op de loer.

Kan je uitglijden voorkomen?

Zullen we het vragen aan de Nobelprijswinnaar zelf, aan Kahneman? Die vertelt dat hij nog iedere dag uitglijdt, simpelweg omdat het hoort bij ons menselijke denkapparaat. We moeten niet vergeten dat ons denken veelal accuraat verloopt en intuïtie ons ook helpt ons werk goed te kunnen doen. Toch geeft Kahneman bij belangrijke beslissingen waarbij je tijd hebt om na te denken, de tip: trap

op de rem van je denken. Ga niet meteen mee in je eerste ingevingen, oordelen of beslissingen die 'goed voelen', maar controleer je denken op mogelijk uitglijden. Je kunt je besluitvorming wapenen tegen uitglijden en daarmee je expertise als IB'er versterken. ■

Oud-leerkracht en -IB'er Marald Mens werkt nu als neuropsycholoog in het onderwijs. Hij adviseert binnen de leerlingenzorg en geeft met zijn bedrijf Mens op School trainingen en lezingen. Hij schreef met collega's het boek 'Breinsleutels' en is auteur van 'Bananenschillen op School'. www.mensopschool.nl

- Kahneman, D. (2011). *Ons feilbare denken (Thinking, fast and slow)*. Amsterdam: Uitgeverij Business Contact.
- Mens, M. (2020). *Bananenschillen op School. Over uitglijden in je denken*. Huizen: Uitgeverij Pica.
- Weusten, S. (2017). *Wij zijn slim en andere dwaalwegen van het denken*. Amsterdam: Uitgeverij Atlas.

Tips

- Stel jezelf kritische vragen, zoals: Waar baseer ik nu dit oordeel, deze inschatting of beslissing op? Wat zijn mijn rationele argumenten? Zou het ook anders kunnen zijn?
- Win meer informatie in en behoud een open blik.
- Stel je kennis en kunde op de proef door jezelf daarop herhaaldelijk te testen.
- Stel jezelf bij een belangrijk besluit minstens 5x de 'waarom'-vraag.
- Ga bewust en met open armen op zoek naar tegengeluiden (en voorkom tunnelvisie).

Samenvatting

Het is goed om te weten dat je als IB'er soms kunt uitglijden in je (intuïtieve) denken, zonder het goed en wel te beseffen. Biases zijn vaak het gevolg van te snel denken. We nemen regelmatig in ons denken binnendoorweggetjes, maar soms zijn die te kort door de bocht. Je kunt uitglijden voorkomen door bij belangrijke beslissingen even op de rem van je denken te trappen en je eerste oordeel, ingeving of besluit goed tegen het licht te houden. Hierdoor versterk je je expertise als IB'er.